

Kührner Éva:

A kórházi könyvtárak

A kórházi könyvtár kifejezés többféle könyvtárféleséget is takar. Attól függően, hogy kórházon belül mi a felhasználói kör és milyen igényeket elégít ki, beszélhetünk betegkönyvtárról és orvostudományi szakkönyvtárról. A kórházi, klinikai könyvtárak fenntartói a gyógyító intézetek, de valaha szép számmal léteztek a kórházak falain belül a szakszervezet által működtetett főleg szépirodalmat és ismeretterjesztő műveket tartalmazó letéti könyvtárak is.

Az orvostudományi/egészségügyi *szakkönyvtárak* a könyvtáros tipizálás szerint vállalati könyvtárak. Esetünkben ezek a vállalatok egészségügyi intézmények. Jellemzőjük a szakmaiság és a tudományosság. Feladatuk segíteni a gyógyítást, kutatást és továbbképzést azáltal, hogy nagyon rövid átfutási idővel, naprakész, pontos és „csomagolt” információkkal látják el intézményük dolgozóit, legyenek azok orvosok, egészségügyi szakdolgozók vagy menedzserek.

Köztudott, hogy a beteg könnyebben gyógyul, ha figyelme elterelődik a betegségéről, ezért már a XX. század elején sok gyógyintézetben létrehozta *betegkönyvtárakat*. Az 1930-as években főként a magán gyógyintézetek, szanatóriumok rendelkeztek ilyen könyvtárakkal, ugyanis a 115 magán kórház negyed részében, míg a közkórházaknak csak 5 %-ában volt betegkönyvtár.¹

1945 után Skandináviában sikeresen építették ki a betegkönyvtárak rendszerét, aminek hatására az IFLA 1960-ban irányelvet is megfogalmazott létesítésükről. Ebben felmerült az a gondolat is, hogy ha a kórház nem tudja finanszírozni a betegkönyvtár működését, akkor egy közeli nagy közművelődési könyvtár segítségével lehet megoldani az ellátást.²

Hazánkban 1955-ben az Egészségügyi Minisztérium utasította a gyógyintézetek vezetőit betegkönyvtárak létesítésére. Az ügy azonban nagyon lassan haladt előre. A 60-as évektől a szakszervezet felügyeletével létesültek és működtek a betegkönyvtárak, melyek állományát többnyire a kórház dolgozói is használták közművelődési igényeinek kielégítésére. 1965 táján hazánkban már 73 kórházi osztályon volt ilyen kis gyűjtemény. Tematikailag az állomány szépirodalmi, népszerű tudományos művekből, mesekönyvekből és gyermekirodalomból tevődött össze. A betegek számára a gyógyító osztályokon szekrényekben helyezték el a kölcsönözhető állományt, kezelője az osztályon dolgozó nővérek valamelyike volt.

A betegkönyvtárak a szakszervezeti könyvtári hálózat leépülésével az egészségügy átszervezésével ellehetetlenültek. Pedig a könyv a gyógyítás eszköze is lehet, hiszen a biblioterápia válogatott olvasmányanyag terápiai segédeszközként való felhasználását jelenti. A pszichiátria területén a hozzáértők sikeresen alkalmazhatják ezt a gyógymódot, de tágabb értelmezésben a személyes problémák megoldásának eszköze is lehet az irányított olvasás, amiben a hozzáértő könyvtárosok is segíthetnek. A biblioterápia tehát az olvasónevelés speciális formája, a személyiség befolyásolása könyveken keresztül.

¹ Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve 1934. kiad. A Magyarország Klinikáinak és Kórházainak Szövetsége. 789 o

² Toma Istvánné: A kórházi betegkönyvtárak néhány kérdése. In: A magyar orvosi könyvtárügy és dokumentáció 20 éve. Bp. OOKDK, 1969. 105-112. p.

A betegkönyvtárak felélesztése tehát fontos lenne. Szerepelt a 2003-2007 évek könyvtári stratégiájának pontjai között is, mint ahogy szerepel egyes szakmai kollégiumi ajánlásokban is (pl. Ápolási Szakmai Kollégium). Az egészségügy gazdasági nehézségei miatt azonban nem sikerült feléleszteni ezt a könyvtártípust. Szerepük elsősorban a hosszú ápolási idejű gyógyító területeken (pl. terhes pathológia, pszichiátria, rehabilitációs területek) lenne, hogy segítsék a lábadozás alatti hasznos időtöltést és egyúttal eszközei lehetnének az egészségügyi felvilágosításnak is.

Az orvosi szakkönyvtárak

Az orvosi szakkönyvtárak története

Az orvosok, tudásuknak csak alapjait szerzik meg az egyetemeken. Hivatásuk magas szintű művelése viszont folyamatos önképzést feltételez, ami könyvtár nélkül lehetetlen. Az orvosi szakkönyvtár ezért régen is és ma is fontos tartozéka a kórházaknak.

Történetük rendszerint néhány kötet könyv és folyóirat összegyűjtésével kezdődött, amiket gyakran könyvtárnak nem is nevezhető helyiségekbe rendszereztek többnyire irodalmi érdeklődésű orvosok. A jelentősebb hazai kórházak a 18.-19. század fordulóján jöttek létre és ezekben előbb-utóbb kialakultak a könyvgyűjtemények is. 1934-ben az egyetemi klinikák 93 %-a, a közkórházak 54 %-a, a magánkórházak 30 %-a rendelkezett orvosi szakkönyvtárral.³ Ez azt mutatja, hogy a könyv és folyóirat mindig természetes tartozéka volt az orvosi működésnek.

A nagy múltú gyűjteményeken kívül a legtöbb intézményben az 1956-os könyvtári törvény hatására jött létre könyvtár, mely kimondta többek között a könyvtári együttműködés szükségességét.⁴ Ezt követően szerveződtek 1960-ban hálózatba a különböző egészségügyi intézmények könyvtárai: pl. az országos intézetek, tanácsi fenntartású kórházak, KÖJÁL-ok, gyógyszergyárak és gyógyszerértári, valamint egyéb testületek (MÁV, BM, HM) kórházaiban. A hálózat központja az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ (OOKDK) lett. Nevében is hangsúlyozták a dokumentációs tevékenységet, amely a különböző – főleg orosz nyelvű – dokumentumokban fellelhető orvostudományi szakirodalom figyelemmel kísérését és hozzáférhetővé tételét (fordítását, tömörítését stb.) jelentette a tudományos és gyakorlati szakemberek számára. Az intézet elődje a 1949-ben létrehozott Orvostudományi Dokumentációs Központ (ODK) volt.

A központi könyvtár az első években jelentős hálózatszervezési tevékenységet folytatott. Ennek hatására összegyűjtötték, rendezték, szakszerűen számba vették a kórházakban kallódó dokumentumokat és önálló helyiségekbe helyezték el a gyűjteményeket, megteremtve ezáltal a gyógyító intézményekben a szakirodalmi információellátás alapjait. Az OOKDK munkatársai elfogadtatták a kórházak vezetőivel, hogy a szakkönyvtárosság egy önálló szakma és az információ ellátást megfelelően képzett szakembernek kell végezni. A hálózati központ ennek érdekében orvosi könyvtáros képző tanfolyamokat szervezett és szerkesztette a magyar orvosi irodalmat feltáró Magyar Orvosi Bibliográfiát, ami a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerének egyik szakterületi bibliográfiája.

³ Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve 1934. kiad. A Magyarország Klinikáinak és Kórházainak Szövetsége. 789 o.

⁴ 1956 V. tvr. a könyvtárügy szabályozásáról

1980-ban egy miniszteri utasítás előírta, hogy a négyszáz ágyasnál nagyobb kórházakban könyvtárat kell működtetni, amit „felelős könyvtárkezelőnek” kell kezelni. Ettől kezdve a kórházi orvosi könyvtárak száma megszorodott, az OOKDK neve Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtárra (OIK) változott.⁵

A rendszerváltás utáni időszakban sokat romlott az orvosi könyvtárak helyzete. Ennek hátterében az egészségügy máig tartó átszervezése és reformja áll; a KÖJÁL-ból ÁNTSZ lett és egyúttal megszüntette a könyvtárait, de hasonló sorsra jutottak a gyógyszerügyi központok és sok szanatórium könyvtára is. 1992-ben felbomlottak a könyvtári hálózatok.⁶ Az orvosi hálózat központja a MEDINFO, a gyakorlati könyvtári munka segítését már nem szolgálta, sok kis könyvtár teljesen magára maradt, szakmai háttér és támogatás nélkül. Az 1997-es könyvtári törvény a szakirodalmi ellátás terén is csak néhány egyetemi és országos szakkönyvtárral számolt és közben bezárt a MEDINFO is. Helyét ma az Egészségügyi Stratégiai Kutató Intézet (ESKI) szakkönyvtára próbálja átvenni.

év	orvosi szakkönyvtár
1934	113 ⁷
1960/61	338 ⁸
1970	321
1980	246
1990	279
2000	233
2009	168

Az orvosi könyvtárak számának alakulása 1960-2009⁹

Az országos gazdasági helyzet romlásának elsősorban az orvosi könyvtárak lettek áldozatai. A szakkönyvtárak körében pedig az egészségügy területén működő könyvtárak száma volt a legmagasabb a legutóbbi időkig. Itt történt a legtöbb használat és itt dolgozott a legtöbb, többségében magasan képzett könyvtáros is. A magyar orvosi könyvtárak közül a rendszerváltás előttinek ma már csak 60 %-a van meg. A ma létező 168 orvosi szakkönyvtár közül 77 működik vidéken (46 %), közöttük 60 kórházi könyvtárként (36 %). A vidék „elkönyvtáralanodása” azért is szomorú, mert a vidéki kórházak orvosainak a szellemi szakmai központoktól távol kell működniük.

Az orvosi szakkönyvtáraknak pedig meglenne a helye az egészségügyön belül. Szükség van ugyanis olyan információs szakemberre, könyvtárosra, aki segít az orvosnak, egészségügyi szakszemélyzetnek, menedzsernek eligazodni az információk dzsungelében. A versenyképesség megtartása ugyanis – akár az egészségügyön belül is – információ nélkül elképzelhetetlen. Ennek megfelelően az orvosi szakkönyvtáraknak sokkal inkább korszerű információs központokként kellene működniük, kihasználva a technika adta lehetőségeket, amellet, hogy hagyományos könyvtári szerepüket is megtartják.

⁵ Az egészségügyi miniszter 14/1980. (Eü.K. 9.) Eü.M. számú utasítása az Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtárról

⁶ 20/1992. korm. rend.

⁷ Magyarország gyógyintézeteinek évkönyve 1934. kiad. A Magyarország Klinikáinak és Kórházainak Szövetsége. 789 o

⁸ A magyar orvostudományi könyvtárügy és információ harmadik évtizede. Szerk: Székely Sándor. Bp. OOKDK, 1979. 49. o.

⁹ Az ESKI lelőhely jegyzékeinek adatai alapján

Az orvosi szakkönyvtárak helye a könyvtári rendszerben

Az orvostudományi szakkönyvtárak közé ma többségében kisebb fővárosi és vidéki kórházi könyvtárak, országos intézetek (pl. Országos Onkológiai Intézet) könyvtárai tartoznak. Feladatuk a gyakorló egészségügyi szakemberek (orvos, ápoló, dietetikus, gyógyszerész stb.) információs igényeinek kielégítése. Többségük a nagyközönség elől elzárva, egy-egy intézmény berkein belül működik, így használóik a fenntartó intézet alkalmazottaiból kerülnek ki. Ezeket a könyvtárakat külső olvasók ritkán használják. Számukra leginkább a helyben olvasás és a másolás jelentheti a szolgáltatási alternatívákat.

Az 1770-től fennálló Semmelweis Egyetem és a tudományegyetemek (DE, SZTE, PTE) kari könyvtárai elsősorban az orvosképzést szolgálják, de hatalmas állományukkal, széleskörű szolgáltatásaikkal hozzájárulnak a kórházi könyvtárak információ és dokumentum ellátásához is. Az egyetemi könyvtárak mellett napjainkban mindössze néhány kórházi könyvtár működik nyilvános könyvtárként ellátva egy szélesebb olvasóközönséget. Ezek a nyilvános kórházi könyvtárak jól kiegészítik a környezetükben lévő köz- és felsőoktatási könyvtárak szolgáltatásait. Használóik között sok a nem kórházi alkalmazott pl. háziorvos, ÁNTSZ dolgozó, magánpraxist folytató orvos és egészségügyi dolgozó, pedagógus, az egészségügyi szakképzés különböző szintjeit látogató hallgató, de a laikus, az egészségügy iránt érdeklődő olvasó is. Helyük van tehát a magyar könyvtári rendszerben, hiszen tehermentesítik a települési könyvtárakat a drága szakmai dokumentumok gyűjtésétől és az olyan speciális szakértelmet igénylő feladatok ellátásától, mint pl. irodalomkutatás stb.

Az orvosi könyvtárügy terén kettősség figyelhető meg. A felsőoktatási intézmények könyvtárai már az információs társadalom útján haladnak, aminek következtében soha nem látott információhalmazból elégíthetik ki a felhasználói igényeket. Másrészt a kórházi orvosi könyvtárak sokszor létükben vannak veszélyeztetve, ugyanis őket mélyen érinti az egészségügy válsága. Az ezredfordulóra oda jutott az orvosi könyvtárügy, hogy egyre mélyebben tátongó szakadék jött létre a különböző funkciójú orvosi szakkönyvtárak között.

Ennek a helyzetnek oka részben a sokféle fenntartó. A felsőoktatási intézmények a kultusztárca hatáskörébe tartoznak. A kórházi könyvtárak fenntartói zömében fővárosi, városi vagy megyei önkormányzatok, de vannak állami és egyéb szervek (MÁV, HM) kezelésébe tartozó intézetek is. Egyre több a nonprofit kft.-vé alakult kórház száma, de megjelentek a magángyógyintézetek is. A szomorú tapasztalat pedig az, hogy a magán intézetek és gazdasági társaságok általában a könyvtáron spórolnak.

Az orvosi szakkönyvtáros

A kórházi orvosi szakkönyvtárak dolgozói létszáma csekély, sőt számos helyen egy-két ember látja el az egész kórházat szakirodalmi információval. Ebből adódóan a szakkönyvtárosnak minden munkaterülethez értenie kell. Emellett sajátos kompetenciákkal kell rendelkezniük. Nem elég az idegen nyelv (angol) és az informatika ismerete, némileg az egészségügyi szakmához is konyítani kell. Előnyt jelenthet számukra pl. a biológusi diploma vagy valamilyen egészségügyi végzettség. Ezen kívül is olyan tulajdonságok birtokában kell lenniük, melyek alkalmassá teszik őket arra, hogy az orvos, a kutató jobb kezei legyenek az információkeresés, a tudományos munka folyamatában.

A könyvtáros tevékenysége révén a felhasználó jelentős időt, ezzel pénzt takarít meg, tehát a könyvtáros munkája és szakértelme révén értéket állít elő azzal, hogy összegyűjti, rendszerezi és eljuttatja a felhasználó asztalára a releváns információt gyorsan, pontosan és költségkímélő módon. A könyvtáros kifejezés tehát nem is megfelelő szó napjaink információs szakemberére, aki a legkritikább esetben nyúl már a nyomtatott forráshoz, sokkal inkább a klaviatúrához. Inkább nevezhetnénk a szakkönyvtárosokat ma már információbrókereknek.

De mit is csinál naphosszat egy orvosi szakkönyvtáros?

- Egyedi igényekre épülő szakirodalom keresést és témafigyelést
- Teljes szövegek (papír vagy elektronikus változat) megszerzését, minél gazdaságosabban internetről vagy könyvtárközi kölcsönzés útján, majd ezeket eljuttatja a felhasználóknak.
- Információs szolgáltatást ügyviteli (jogszabályok, protokollok, irányelvek stb.) és közhasznú (kongresszusi, kulturális programok, menetrend, pályázatok stb.) témákban.
- Segíti a döntés-előkészítést, forrásokat biztosít a menedzsment számára.
- Könyvtári információs honlapot épít.
- Sajtófigyelést – sajtóarchívum építést végez.
- Tájékoztató, információs anyagokat készít és tesz közzé hagyományos vagy elektronikus formában (pl. kutatási útmutatók, segédletek aktualitásokhoz kapcsolódó bibliográfiák, tájékoztatók).
- Kiválasztja az orvosokkal együttműködve a leginkább költséghatékony teljes szövegű adatbázisokat, és ezeket hozzáférhetővé teszi az intézet dolgozói számára.
- Felhasználóképzést tart a hagyományos és elektronikus információs eszközök használatáról.
- Segíti a publikációs tevékenységet, közreműködik előadások, cikkek kivitelezésében (szkennelések, Power Point készítés) a szerzői útmutatóknak megfelelően.
- Publikációs adatbázist építhet a dolgozók tudományos munkásságából.
- Helyi archívumokat épít pl. kórház történeti dokumentumokból.
- Együttműködik a szakmai és helyi információs szervezetekkel a színvonalasabb információellátás érdekében.
- Bedolgozhat nagyobb konzorciumokba (pl. MATARKA).

Az orvosi könyvtárak használói és igényeik

A szakkönyvtárak életét a tudomány fejlődése, a felhasználói igények alakulása és a piac vezérlik. A gyorsaság, a frissesség az információszerzésben gyakran gazdasági haszonnal jár és ez ma már igaz a kórházakra is. Egy bevezetett új műtéti eljárás betegeket vonz és ez pénzügyi hasznot jelenthet. Az egészségügyiek érdeke tehát, hogy új módszereket, technikákat sajátítsanak el, minél tökéletesebben, növelve ezzel a kórház piacképességét. Így válik kézzelfoghatóvá az információ érték mivolta az egészségügy területén. Ebben a folyamatban pedig fontos szerep jut a könyvtárnak és könyvtárosnak.

A kórházi orvosi könyvtárakkal szemben egyre nagyobb, és egyre differenciáltabb igények jelentkeznek. Szükség van az irodalomra, az önképzéshez, a továbbképzésekhez, a tudományos kutatásokhoz, előadásokhoz, publikációkhoz. A kórház dolgozói a könyvtárba „szaladnak”, ha a számukra ismeretlen, vagy új dologról akarnak tájékozódni, a mindennapi munkájukhoz, ritka esetekhez keresnek információkat. A könyvtárhasználat az

egészségkultúra szintjének emelkedését is szolgálhatja vagy bevezetheti a hallgatókat a kutatásba és kutatási eredményeinek publikálásába vagy a mindennapi gyakorlatban való alkalmazásába.

A kórházi szakkönyvtárakban folyamatosan figyelemmel kell kísérni gyorsan változó igényeket. Napjainkban két meghatározó olvasói igénytípussal találkozhatunk. A hagyományos szolgáltatásokat igénylők mellett jelen vannak a korszerű, informatikai alapú szolgáltatásokat igénylők. Az egyes igénycsoportba tartozók jól körülhatárolhatók kor és végzettség tekintetében.

Míg az orvosok és a fiatalabb nemzedék elsősorban a külföldi szakfolyóiratokat forgatják, az információs adatbázisokat és az internetet használják, addig a szakdolgozók a magyar szakirodalmat, főként könyveket részesítik előnyben, hiszen közülük nagyon kevesen képesek idegen nyelvű szakirodalmat olvasni. Az idősebb korosztály és az alacsonyabban iskolázottak jobban tartanak még az informatikai eszközök használatától is, számukra a könyvtár egyet jelent a hagyományos szolgáltatásokkal, vagyis a kölcsönzéssel és a helyben olvasással.

Ismerve a könyvtárakban jelentkező eltérő igényeket, igyekezni kell valamennyit kielégítenünk. Tény azonban, hogy az utóbbi években a hagyományos ismeretszerzés formái jelentősen megváltoztak. A poros könyvek, folyóiratok lapozgatását egyre inkább felváltja az interneten való szörfözés. Ezt a trendet követik az orvosi könyvtárak is és szolgáltatásaik között mindennaposá váltak a számítógéphez kötött szolgáltatások. Az előttünk lévő információhalmazt azonban kezelni és értékelni kell tudni. És ebben is sokat segíthet a könyvtáros, aki megtaníthatja azoknak az ellenőrzött tartalmakat rejtő adatbázisoknak a használatát, amelyek a legértékesebb, releváns információkat tartalmazzák. Nem szabad elfelejteni azonban, hogy ezeknek a bibliográfiai vagy teljes szövegű adatbázisoknak a beszerzése sok pénzbe kerül.

Az orvosi szakkönyvtárak állománya

Az orvos-egészségügyi szakkönyvtárak tematikailag egy jól körülhatárolható szakterület, az egészségügy irodalmát gyűjtik. Mellék-gyűjtőként előfordul állományukban a gyógyszerstan, természetgyógyászat, pszichológia stb. irodalma is. A változó világ magával hozta, hogy az orvosi könyvtáraknak tematikailag is nyitniuk kellett más szakterületek irányába. Az igények között újként jelentkezett pl. a minőségügy, jog, hospice, devianciák, közgazdaság, vállalkozások, betegjog stb. irodalma.

Az orvostudományt, mint a legtöbb tudományt, a nemzetköziség jellemzi. Ezért a szakkönyvtárak dokumentumai között mindig sok volt az idegen nyelvű kiadvány. A háború előtti időszakban az orvosok személyes kapcsolatainak köszönhetően kerültek be az állományba a többnyire német nyelvű külföldi könyvek és folyóiratok. A szocializmus éveiben a szovjet irodalom jelent meg a könyvtárakban. Ezek elolvasása azonban nyelvi nehézségek miatt nehézkes volt, fordításaival az ODK szolgáltatása segített benne. A legfrissebb tudományos eredmények ma is külföldi laborokban keletkeznek és azokat ma már szinte kizárólag angol nyelvű lapokban publikálják.

Más szakkönyvtárhoz hasonlóan a használók itt sem egy dokumentumféleséghez ragaszkodnak, hanem számukra az információ megszerzése a fontos függetlenül attól, hogy az

milyen hordozón jelenik meg. Az orvosi szakkönyvtárak gyűjteményében ezért sokféle dokumentumtípus is fellelhető:

- Könyvek: Köztük a tanulást segítő tankönyvek és jegyzetek, egy-egy terület szintézisét adó kézikönyvek, vagy egy-egy részproblémát taglaló szakkönyvek.
- Folyóiratok: Az orvosi információk legfőbb bázisát jelentették mindig. A könyvhöz képest jelentősen rövidebb előállítási idejük miatt sokáig az új információkhoz való hozzájutás legfontosabb eszközei voltak.
- Különlenyomatok: Általában cikkek szerzői kapták attól a folyóirat kiadótól, ahol az írásuk megjelent. Ma már kevésbé használatos.
- Kongresszusi kiadványok: A konferenciákon szóban elhangzó előadások, friss információinak rögzített megfelelői. Beszerzésük nem egyszerű, mert könyvkereskedelemben nem kaphatók. Újabban terjed az a jó szokás, hogy folyóiratok közölnek konferencia anyagokat összefoglaló formájában vagy teljes terjedelemben.
- Fordításmásolat: Külföldi cikkek anyanyelvre fordított változatai, melyek segítik az idegen nyelvet nem beszélő szakemberek tájékozódását. Régebben az OOKDK „gyártotta” a fordításmásolatokat, ellátva vele a kórházi szakkönyvtárak olvasóit.
- Témabibliográfia: Egy-egy speciális téma összegyűjtött irodalmának bibliográfiája. A szakkönyvtárak legfontosabb szolgáltatásának az irodalomkutatásnak a termékei.
- Fotokópia: A könyvtárközi kölcsönzés eredményeként könyvtárba beérkezett többnyire külföldi cikkek kópiái, melyet a könyvtárak megőriztek.
- Mikrofilm, microfiche: mikro formátumú dokumentum, mely speciális készülékkel olvasható. Egy időben a külföldi orvosi szaklapokból központilag készültek mikromásolatok, melyek sok orvosi könyvtár állományába eljutottak.
- Kép: orvosi felvételek (betegségekről, műtétekről, metszetekről stb.) vagy kórháztörténeti képek (arckép, épületek, események)
- E-dokumentum: Napjaink legújabb dokumentumtípusa. Az orvosi könyvtárakban nagyon hamar megjelentek az e-dokumentumok; pl. az adatbázisok, könyvek, folyóiratok eleinte floppy-n majd CD-n DVD-n. Ma már egyre több az on-line e-dokumentum, melynek megőrzése nagy kihívás.

A kézzelfogható dokumentumok, a hatalmas gyűjtemények helyét, a birtoklás tényét, ma már felváltja a hozzáférés, az elérhetőség biztosítása. A kórházi szakkönyvtárak hagyományos gyűjteménye ezért ma már zsugorodik. A tudományterület gyors fejlődése a minél frissebb irodalom iránti igényt és az orvosi szakirodalom gyors avulását okozza. Ez az elavult papír alapú szakirodalom (elsősorban könyvek), rendszeres selejtezését vonja maga után.

A nyomtatott dokumentumok helyét egyre inkább átveszik az elektronikus adatbázisok, e-könyveknek és full-textes folyóiratok. Ez természetes is, hiszen a gyorsan fejlődő orvostudományban ma már csak az elektronikus információk útján lehet gyorsan megtudni az újdonságokat. Mindez jelentős anyagi megtakarítást is eredményez, hiszen az e-dokumentum ára alacsonyabb nyomtatott társánál. Ez pedig fontos szempont, hiszen az orvosi szakkönyvtárak anyagi korlátai is egyre nagyobbak. A szakkönyvtárak dokumentum beszerzéseire az alacsony példányszámok a jellemzőek. A korszerű kórházi könyvtárnak ezért ma már az adatbázis elérések mellett kis, de ütöképes hagyományos dokumentumállománnyal kell rendelkezni.

A tematikai homogenitásból adódik, hogy a szakkönyvtárak raktározási rendszere sajátos, az orvostudományi szakterületek logikáját követő raktári rendszerezés. Külön raktározási

szakcsoportot alkot itt az anatómia, kardiológia, orthopédia stb. Az elrendezés másodlagos szempontja többnyire a cutter szám szerinti besorolás.

Az orvosi szakkönyvtárak állományának feltárásában fontos szempont volt régen is a téma szerinti megközelítés biztosítása. A cédulakatalógusok korszakában ezért a szerzői betűrendes katalógus mellett mindig találhattunk szak- vagy tárgyszó katalógust is. A jelentősebb kórházi könyvtárak néhány ezres állományai ma már elektronikus katalógusban feltártak és sokféle szempont szerint visszakereshetőek. Sajnos ezen a szakterületen belül sem valósult meg országosan egy egységes integrált rendszer használata.

A kórházi könyvtárak szolgáltatásai

A szakkönyvtárak, és így az orvosi könyvtárak is, elsősorban a fenntartó közösség igényeit kell, hogy kielégítsék. A könyvtár fenntartása költséges dolog, ezért egy ilyen munkahelyi könyvtár addig létezhet, amíg nélkülözhetlenné tudja tenni magát. Ennek érdekében az igényeket maximálisan figyelembe vevő szolgáltatásokat kell kiépítenie. Jó példa erre, hogy ezen a területen jelentek meg először az adatbázisok és itt vált először az elektronikus publikálás mindennapos dologgá. Ezekben a szakkönyvtárakban is fontos az igények elé menni az új szolgáltatások kialakításakor. Az orvosi szakkönyvtárak hagyományos szolgáltatásaik mellett számos informatikai alapú szolgáltatással várják a felhasználóikat.

A hagyományos szolgáltatásokat a szokványos olvasói igényekre és nyomtatott dokumentumállományukra alapozzák. Ezek a következők:

- **Kölcsönzés:** Elsősorban a tanulmányokat folytató egészségügyiiek veszik igénybe. A közkönyvtárakhoz viszonyítva szerepe kisebb az orvosi könyvtárban. Ennek oka az alacsony példányszám és a viszonylag sok nem kölcsönözhető dokumentum (pl. folyóirat, nem hagyományos dokumentum stb.) A munkához szükséges orvosi könyvek gyakran tartós kölcsönzésben, az orvosok keze ügyében, szolgálják a gyógyítást.
- **Könyvtárközi kölcsönzés:** A kórházi könyvtárakban fontos szolgáltatás, hiszen az olvasó számára szükséges, de meg nem lévő dokumentumot így lehet beszerezni. Az orvosi könyvtárak esetében a könyvtárközi forgalom java része külföldi folyóirat cikk. A szolgáltatás bonyolításához kiterjedt együttműködés szükséges.
- **Helyben használat:** A nem kölcsönözhető dokumentumok olvasótermi használata
- **Másolás:** A folyóiratok cikkeit korábban fénymásolat formájában vihették el az olvasók. Ma már gyakori, hogy elektronikus másolatok készülnek, melyeket hálózaton keresztül kap meg a felhasználó.
- **Irodalomkutatás:** A kórház dolgozóinak egyedi igényei alapján a könyvtáros segít az irodalom összegyűjtésében, vagy az elfoglalt orvosoknak ő maga gyűjti össze az irodalmat. Az irodalom összegyűjtése bibliográfiai adatbázisokból (MEDLINE, MOB) történik.
- **Témafigyelés:** Olvasói egyedi igények alapján rendszeres időközönként készített irodalomjegyzék munkához, kutatáshoz, az említett adatbázisok segítségével.

Az orvosi könyvtárak informatikai háttérrel és széleskörű együttműködést igénylő korszerű szolgáltatásai a következők:

- **Számítógép használat:** az olvasók a számukra fenntartott számítógépeken levelezhetnek, internetezhetnek, dolgozatokat írhatnak.

- Előfizetett teljes szövegű vagy bibliográfiai adatbázisok használata.
- A fenntartó és a könyvtáros szakma igényei szerint épített saját adatbázisok használata.
- Könyvtári információs honlap működtetése.
- Távhasználat: A felhasználói igények fogadása és teljesítése személyes jelenlét nélkül, számítógépes hálózat segítségével.
- Publikációk, prezentációk készítésében segítségnyújtás.
- Felhasználóképzés: A felhasználók megismertetése az új információs technikákkal, adatbázisokkal stb.

Manapság tehát a kisebb gyűjteményű kórházi szakkönyvtárak kizárólag együttműködés révén tudnak hozzájutni a felhasználók által kívánt dokumentumokhoz. Ilyen együttműködés már évtizedekkel ezelőtt, az Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) előtti időkben kialakult az egykori orvosi hálózat tagjai között. Az ODR még tovább segíti az egészségügyi könyvtárak dokumentum ellátását, így szinte nincs teljesíthetetlen olvasói kívánság.

Az orvosi szakkönyvtárak partnerei

A kórházi könyvtárak két síkon találhatnak együttműködő partnereket; egyrészt szakmai vonalon, másrészt a földrajzi közelségükben lévő intézmények között.

Szakmailag szoros kapcsolat létezik az egészségügy területén működő könyvtárak között. Ezt jól megalapozta az egykori orvosi könyvtári hálózat több évtizedes tevékenysége. A könyvtárak érzik az egymásra utaltságot, könyvtárosaik tudják, hogy közösen lehet csak megoldani számos feladatot. Az orvosi könyvtáros szakma pedig speciális gondokkal küzd, sok kis könyvtár élén egyetlen könyvtárossal földrajzilag elszigetelten működik. Szükség volt tehát olyan szervezetre, amelyben megbeszélhetik problémáikat, új szakmai információkat hallhatnak a kollégák. E célból jött létre 1988-ban a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki szekcióján belül az Orvosi Könyvtáros csoport.¹⁰ Tagjai a könyvtárosok maguk. Számos rendezvényük, továbbképzésük a könyvtárosok szakmai fejlődését hivatott elősegíteni.

A könyvtári hálózatok felbomlása után, szükségét érezték az orvosi könyvtárosok egy olyan szakmai szervezet létrehozásának, ami védi az érdekeiket, ahol műhelykérdéseket is megbeszélhetnek. Ezért hozta létre 1996 októberében 80 könyvtár a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetségét a MOKSZ-ot. A szervezet felvállalta az addigra megszűnt hálózati központ feladatait. A szervezetben a tagok a könyvtárak. A MOKSZ 2004 óta továbbképző konferenciákat szervez Informatio Medicata néven és kiadja negyedévente az Orvosi Könyvtárak című periodikát, melynek előzménye 1996-2008 között a MOKSZ hírlevél volt.

A területi alapú együttműködés legalább olyan fontos a kórházi könyvtárak számára, mint a szakmai. Az egy városban vagy régióban működő különböző típusú állományú könyvtárak jól kiegészítik egymást. Szemléltesse ezt a kijelentést néhány példa arról, mit tud adni a szakkönyvtár a közkönyvtáraknak és olvasóiknak:

1. Azokon a településeken, ahol van egészségügyi képző intézmény, a hallgatók igényeit nem tudja minden esetben kielégíteni a települési könyvtár (pl. szakdolgozat írása).

¹⁰ Freisinger Jenő: 50 év az egészségügy szolgálatában. In: Könyvtárak 50 éve az egészségügy szolgálatában. Bp. MOKSZ, 1999. 16-22. p.

Ezek az általános gyűjtőkörű bibliotékák ugyanis nem tudják megfelelő mélységben gyűjteni a szakirodalmat. Ilyenkor a közkönyvtárból átirányíthatják az olvasót az orvosi szakkönyvtárba.

2. Az orvosi könyvtár közkönyvtárakhoz hasonlóan rendezhet író-olvasó találkozót, ebben az esetben a bemutatandó művek köre az egészségügyi témájú.
3. A szakkönyvtárosok részt vehetnek a közkönyvtárosok továbbképzésében oly módon, hogy átadják ismereteiket, tapasztalataikat pl. az egészségügyi szakmai adatbázisok használatáról.

És mivel tudnak hozzájárulni a közkönyvtárak a kórházi könyvtárak szolgáltatásaihoz?

1. Az orvosi szakkönyvtárakban egyre többször merül fel, főként a menedzserek részéről közgazdasági, statisztikai, jogi, politikai stb. témájú információs és dokumentum igény. Ezek a témák nem tartoznak az orvosi könyvtárak gyűjtőkörébe, ezért azok nem rendelkeznek ilyen dokumentumokkal sem. A keresett könyveket, folyóiratcikkeket ilyenkor a településünkön lévő közkönyvtár segítségével szerezhetjük meg. Miután a vezetőknek minden azonnal kell, nem árt a személyes jó kapcsolat a partnerkönyvtár dolgozóival.
2. Köztudott, hogy az egészségügyiek több műszakban dolgoznak. Sokszor előfordul, hogy számukra a közkönyvtár már nem elérhető, mert bezárt. Ilyen esetekben is közvetíthet a kórházi könyvtár, amennyiben könyvtárközi kölcsönzéssel megszerzi a keresett irodalmat.
3. A települési könyvtárak letétek révén részt vállalhatnak a tartósan ápolásra szoruló betegek könyvtári ellátásában is. Miután lehetőségeik megvannak rá, bekapcsolódhatnak a fogyatékkal élők (pl. vakok) kórházi ellátásába is.

A kórházi könyvtáraknak, mint más szakkönyvtáraknak is tehát megvan a maga helyük a hazai könyvtári rendszeren belül; speciális állományukkal és szolgáltatásaikkal, speciális igényű felhasználói kört látnak el. A könyvtári rendszer egyéb tagjaival együttműködve hatékony részei lehetnek az állampolgárok információellátásának.